

Ανακύπτοντα ζητήματα διαχρονικού δικαίου στην κατ'έφεση δίκη μετά την έναρξη ισχύος του ν. 4335 /2015

Ελευθερία Χ. Κώνστα
Πρόεδρος Πρωτοδικών

Ο ν. 4335/2015 επέφερε εκτεταμένες αλλαγές στον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας. Κατά τη μεταβατική διάταξη της παραγράφου 1 του άρθρου 9 «Οι διατάξεις για τα ένδικα μέσα και τις ειδικές διαδικασίες των άρθρων 591-645 εφαρμόζονται για τα κατατιθέμενα από τις 1.1.2016 ένδικα μέσα και αγωγές.» Με την εν λόγω λιτή διάταξη του νομοθέτη, ανακύπτουν σοβαρά ζητήματα διαχρονικού δικαίου κυρίως στην κατ'έφεση δίκη, καθώς δεν διακρίνει μεταξύ των διατάξεων που αφορούν τη διαδικασία άσκησης και συζήτησης των ενδίκων μέσων από εκείνες που αναφέρονται στο παραδεκτό και στην προθεσμία άσκησης αυτών, με αποτέλεσμα κατά λογική ερμηνεία να καταλαμβάνει όλες τις εφέσεις και αναιρέσεις που κατατίθενται από 01.01.2016 ανεξαρτήτως του χρόνου δημοσίευσης της προσβαλλομένης αποφάσεως.

Η έφεση στο ελληνικό δικονομικό σύστημα δεν ανοίγει μια δεύτερη δίκη, ούτε αποτελεί μια επανάληψη της πρωτοβάθμιας αλλά η εκκαλουμένη απόφαση ελέγχεται από νομικής και ουσιαστικής απόψεως και επανεξετάζονται οι ισχυρισμοί –νομικοί και πραγματικοί- των διαδίκων, που είχε στη διάθεσή του και ο πρωτοβάθμιος δικαστής. Το δευτεροβάθμιο Δικαστήριο ασκεί κατ'άρθρο 532 ΚΠολΔ αυτεπάγγελο έλεγχο του παραδεκτού του ενδίκου μέσου της εφέσεως. Στο στάδιο αυτό ελέγχεται η ενεργητική νομιμοποίηση του εκκαλούντος (516 του ΚΠολΔ), η παθητική νομιμοποίηση του εφεσιβλήτου (517 του ΚΠολΔ), η τήρηση της προθεσμίας του άρθρου 518 του ΚΠολΔ, η νομότυπη άσκηση της έφεσης κατά το άρθρο 495 ΚΠολΔ, το εκκλητό ή μη της εκκαλουμένης κατά τα άρθρα 511, 513 ΚΠολΔ. Αν λείπει κάποια από τις προϋποθέσεις του παραδεκτού της έφεσης (532 ΚΠολΔ), ιδίως αν η έφεση δεν ασκήθηκε εμπρόθεσμα και κατά τις νόμιμες διατυπώσεις, το δικαστήριο την απορρίπτει ως απαράδεκτη και αυτεπάγγελα. Απαράδεκτη κατά την έννοια της διάταξης αυτής είναι η έφεση, μεταξύ άλλων περιπτώσεων, η οποία στρέφεται κατ' απόφασης που δεν υπόκειται γενικά σε έφεση (είναι δηλ. ανέκκλητη) ή που ειδικότερα δεν μπορεί να προσβληθεί με έφεση κατά τον χρόνο άσκησης της τελευταίας. Μετά την αυτεπάγγελη έρευνα του παραδεκτού της εφέσεως το εφετείο εισέρχεται στην εξέταση του βασίμου των λόγων εφέσεως (533 § 1 ΚΠολΔ), που αποτελεί ίσως το κρισιμότερο στάδιο της κατ' έφεση δίκης. Η κατ'έφεση δίκη βασίστηκε σε δύο θεμελιώδεις αρχές, ήτοι μεν πρώτη αφορά τη δικαιοδοσία του

εφετείου οπότε περιορίζεται μόνο στα αιτήματα της πρωτοβάθμιας δίκης, σύμφωνα με τον κανόνα των δύο βαθμών δικαιοδοσίας (άρθρο 12 ΚΠολΔ), η δε δεύτερη αναφέρεται στο άρθρο 522 ΚΠολΔ και αφορά το μεταβιβαστικό αποτέλεσμα της έφεσης, που στην ουσία συνιστά, έκφανση της αρχής της διαθέσεως και του συζητητικού συστήματος, όπως έχουν θεσπιστεί στο άρθρο 106 ΚΠολΔ¹. Κατά την γενική αρχή διαχρονικού δικαίου που καθιερώνει το αρ. 24 ΕισΝΚΠολΔ και που επαναλαμβάνεται στο άρθρο 72 § 4 του ν. 3994/2011, το παραδεκτό των ενδίκων μέσων, το επιτρεπτό των προβαλλομένων λόγων και ο χρόνος της άσκησης κρίνονται σύμφωνα με το νόμο που ισχύει κατά τον χρόνο δημοσίευσης της προσβαλλομένης απόφασης. Από το δίκαιο που ισχύει κατά τον ως άνω χρόνο θα κριθεί, αν η απόφαση μπορεί ή όχι να προσβληθεί με ένδικα μέσα και ποια, για ποιους λόγους επιτρέπεται κάθε ένα απ' αυτά, ποια πρόσωπα δικαιούνται να τα ασκήσουν και κατά ποίων προσώπων πρέπει ν' απευθύνονται (ΟΛΑΠ 38, 21, 22/2002, ΑΠ 18/2016, ΑΠ1379/2013, ΑΠ 40/2013, ΑΠ 374/2012, ΑΠ 67/2012, ΑΠ 1945/2009, ΑΠ 481/2008).

Ο νομοθέτης όπως προκύπτει από την ρητή διάταξη της παραγράφου 2 του άρθρου 9 του ν. 4335/2015 προέβη σε συγκεκριμένη ρύθμιση σχετικά με τον χρόνο εφαρμογής των νέων διατάξεων ώστε τίθενται ερωτήματα σχετικά με την εφαρμογή των διατάξεων διαχρονικού δικαίου και ειδικότερα με την προσφυγή στην διάταξη του άρθρου 24 του ΕισΝΚΠολΔ, η οποία εξαρτούσε το παραδεκτό της έφεσης από τον ισχύοντα νόμο κατά το χρόνο δημοσίευσης της προσβαλλομένης απόφασης. Εκ πρώτης όψεως διαφαίνεται ότι με το άρθρο 9 παρ. 2, προέβη σε διαφορετική αντιμετώπιση του ζητήματος, ορίζοντας ρητώς ότι οι διατάξεις για τα ένδικα μέσα (και τις ειδικές διαδικασίες των άρθρων 591-645) εφαρμόζονται για τα κατατιθέμενα από την 1-1-2016 ένδικα μέσα.

Έχει υποστηριχθεί, με ισχυρά επιχειρήματα, η άποψη ότι ο νομοθέτης με τη συγκεκριμένη διαχρονικού δικαίου διάταξη αναφερόταν τόσο στη διαδικασία εκδίκασης των ενδίκων μέσων όσο και στο παραδεκτό της άσκησής τους και στον χρόνο ασκήσεώς τους, ώστε να μην είναι δυνατή η προσφυγή στις διατάξεις του ΕισΝΚΠολΔ. Βασιζόμενη στη γενικότητα της διατύπωσης και στον γενικό σκοπό του νόμου 4335/2015 που στοχεύει στην επιτάχυνση της πολιτικής δίκης και στον ειδικό σκοπό της διατάξεως περί συρρικνώσεως της καταχρηστικής προθεσμίας για άσκηση ενδίκων μέσων υποστηρίχθηκε ότι η ανωτέρω ρύθμιση, είναι ειδική, σε

¹Νίκας Ν. 2016, Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας, β' έκδοση, σελ.253, και Κ.Κεραμεύς, Ένδικα Μέσα, β' έκδοση, σελ. 69

σχέση με τη γενική ρύθμιση της παρ. 1 του άρθρου 24 ΕισΝΚΠολΔ, με αποτέλεσμα τη συρρίκνωση της καταχρηστικής προθεσμίας για την άσκηση εφέσεως στα δύο έτη και όταν η προσβαλλόμενη απόφαση εκδόθηκε πριν την 1η.1.2016, δηλαδή σε χρονικό διάστημα κατά το οποίο η προβλεπόμενη προθεσμία ανερχόταν σε τρία έτη². Υπό αυτή την εκδοχή, όλες εκείνες οι αποφάσεις που εξεδόθησαν εντός του 2013 και οι οποίες δεν είχαν προσβληθεί με έφεση ή αναίρεση μέχρι και την 31.12.2015 κατέστησαν απρόσβλητες με το αντίστοιχο ένδικο μέσο από 01.01.2016. Και τούτο, διότι, αν κατατεθεί εντός του 2016 έφεση ή αναίρεση, το εμπρόθεσμο αυτής θα κριθεί βάσει της νέας, ήδη παρελθούσης διετούς, προθεσμίας και όχι βάσει της παλαιάς τριετούς που θα συμπληρωνόταν κάποια στιγμή μέσα στο 2016. Εξάλλου, κατά την ανωτέρω άποψη, η διάταξη του άρθρου 24 παρ.2 του ΕισΝΚΠολΔ εφαρμοζόταν σε αποφάσεις που είχαν εκδοθεί πριν την ισχύ του ΚΠολΔ, καθότι τότε δεν προβλεπόταν καταχρηστική προθεσμία άσκησης της έφεσης αλλά παραγραφή αυτής. Σε κάθε περίπτωση οι διάδικοι, που πίστευαν ότι είχαν τριετή προθεσμία προς άσκηση εφέσεως, είχαν στην διάθεσή τους ικανό χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των πέντε μηνών, εφόσον ο νόμος 4335/2015 δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως ήδη από τις 23-7-2015³, προς ενημέρωσή τους και προς εμπρόθεσμη άσκηση ένδικου μέσου.

Η γενική αρχή διαχρονικού δικαίου που εισάγεται με την παρ.1 του άρθρου 24 του ΕισΝΚΠολΔ αποτέλεσε διαχρονικά πολύτιμο εργαλείο για τον εφαρμοστή του νόμου ενόψει των νομοθετικών αλλαγών που συντελούνταν στο πεδίο των ενδίκων μέσων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η άσκηση έφεσης κατ' ερήμην απόφασης που εκδόθηκε κατά την πρώτη συζήτηση στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο και κατά την τακτική διαδικασία πριν από την 28.5.1993, πριν δηλαδή από την αντικατάσταση και τροποποίηση των σχετικών διατάξεων με τους ν. 2149/1993 και 2207/1994, οπότε εφαρμοζόταν οι διατάξεις για τα ένδικα μέσα, όπως αυτές ίσχυαν πριν από την αντικατάστασή τους, με αποτέλεσμα η προθεσμία της ανακοπής ερημοδικίας να αναστέλλει την προθεσμία της έφεσης (οι προθεσμίες δηλ. αυτές κινούνται διαδοχικά), ενώ ως προς τις ερήμην αποφάσεις που εκδίδονται μετά την 28.5.1993 οι προθεσμίες της ανακοπής ερημοδικίας και της έφεσης έτρεχαν παράλληλα³ (ΕφΘεσ 147/2010). Επίσης με την προσφυγή στο άρθρο 24παρ.1 του ΕισΝΚΠολΔ, επιλύθηκε και το ζήτημα του επιτρεπτού της αναιτιολόγητης ανακοπής ερημοδικίας καθώς επί αποφάσεων που εκδόθηκαν μετά την 28.5.1993 δεν επιτρεπόταν η

² Κιουππίδου- Στρατουδάκη Ευδοξία, Η έφεση μετά τον ν. 4335/2015, Εισήγηση σε Σεμινάριο επιμόρφωσης δικαστικών λειτουργιών της 23ης-24ης Ιουνίου 2016

³ Μαθθίας Στ. «Οι πρόσφατες δικονομικές τροποποιήσεις (ν. 2145/1993), ΕλλΔνη 1993, 975-987.

άσκηση αναιτιολόγητης ανακοπής ερημοδικίας, (ΕφΑθ 3670/2007 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ).

Εν προκειμένω, ως προς το τιθέμενο ζήτημα η διάταξη του άρθρου 24 παρ.1 εισάγει πράγματι μια γενική αρχή διαχρονικού δικαίου, σύμφωνα με την οποία το παραδεκτό των προβαλλόμενων λόγων και ο χρόνος άσκησης των ενδίκων μέσων κρίνονται σύμφωνα με το νόμο που ισχύει κατά τον χρόνο που δημοσιεύεται η απόφαση (ΑΠ18/2016, 1645/2011, 835/2010). Με την παρ.2 του άρθρου 24 εισάγεται γνήσια εξαίρεση από την παρ.1 του άρθρου 24 του ΕισΝΚΠολΔ⁴ ως προς την καταχρηστική προθεσμία άσκησης ενδίκων μέσων, καθώς «Οι διατάξεις των άρθρων 518 παρ. 2, 545 παρ. 5 και 564 παρ. 3 ΚΠολΔ εφαρμόζονται και στις αποφάσεις που εκδόθηκαν πριν από την εισαγωγή του. Οι προθεσμίες που καθορίζονται από τις διατάξεις αυτές αρχίζουν από την έναρξη της ισχύος αυτού του νόμου». Με την εν λόγω διάταξη ορίζεται ότι η καταχρηστική προθεσμία ασκήσεως έφεσης (διετία με το ισχύον δίκαιο) εφαρμόζεται και στις αποφάσεις που εκδόθηκαν πριν από την εισαγωγή του ΚΠολΔ πλην όμως η έναρξη των προθεσμιών αρχίζει από την έναρξη ισχύος αυτού του νόμου. Συνεπώς, κατά την εφαρμογή του ν.4335/2015, για αποφάσεις που εκδόθηκαν πριν την έναρξη ισχύος του νόμου αυτού, ήτοι 1-1-2016, η καταχρηστική προθεσμία ασκήσεως του ενδίκου μέσου της έφεσης ξεκινά από το ανωτέρω χρονικό σημείο. Ο αντίλογος στην υιοθέτηση αυτής της άποψης είναι ότι με αυτόν τον τρόπο θα επιμηκυνόταν ανεπίτρεπτα ο χρόνος άσκησης της έφεσης και πέραν της τριετίας βάσει του προϊσχύσαντος δικαίου ενώ αντιμετωπίζονται διαφορετικά οι αποφάσεις που εκδίδονται πριν ή μετά την ισχύ του ν.4335/2015. Όμως σύμφωνα με τον καθηγητή Ν. Νίκα η θεμελιώδης γενική αρχή διαχρονικού δικαίου που διατυπώνεται στο άρθρο 24 παρ.1 του ΕισΝΚΠολΔ δύναται για λόγους δογματικούς αλλά και τελεολογικούς, να διέπει και την προθεσμία των ενδίκων μέσων επί μη επιδοθεισών αποφάσεων ώστε να εφαρμόζεται ο κατά τον χρόνο δημοσιεύσεως της προσβαλλομένης αποφάσεως ισχύων νόμος⁵

Μια δεύτερη άποψη για το χρονικό σημείο έναρξης της καταχρηστικής προθεσμίας ασκήσεως έφεσεως μπορεί να στηριχθεί στην παρ.2 του άρθρου 13 του ΕισΝΚΠολΔ, σύμφωνα με την οποία «Η διάρκεια των προθεσμιών που είχαν αρχίσει πριν από την εισαγωγή του ΚΠολΔ και δεν έχουν λήξει, καθώς και η παρέκτασή τους, κρίνονται σύμφωνα με το δίκαιο που ίσχυε πριν από την εισαγωγή του, η παράταση όμως, η αναστολή και η διακοπή τους εξαιτίας γεγονότων που επήλθαν μετά την εισαγωγή του ΚΠολΔ, κρίνονται με βάση τις διατάξεις του.» Συνεπώς, η καταχρηστική προθεσμία της έφεσης θα κριθεί δυνάμει του δικαίου που ίσχυε πριν

⁴ Απαλαγάκη Χ., Συστηματική Παρουσίαση των Βασικών Τροποποιήσεων του ΚΠολΔ από το Ν.4335/2015, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.39.

⁵ Νίκας Ν. οπ σελ.733

την εισαγωγή του, άρα στην συγκεκριμένη περίπτωση πριν την εισαγωγή του νόμου 4335/2015. Ανάλογη περίπτωση υπήρξε αυτή της 15νθήμερης προθεσμίας άσκησης ανακοπής κατά διαταγής πληρωμής μετά από τη δεύτερη επίδοση, σύμφωνα με τα άρθρα 632 παρ.2 και 633 παρ.2 ΚΠολΔ όπως ίσχυε πριν από το ν.2145/1993, εντός της οποίας ο ανακόπτων έπρεπε να καταθέσει και επιδώσει την ανακοπή του. Στην προθεσμία αυτή σύμφωνα με το προισχύον δίκαιο συμπεριλαμβανόταν και οι μέρες του Σαββάτου και οι αργίες, εφόσον η επίδοση της διαταγής πληρωμής γινόταν μετά την ισχύ της νεότερης διάταξης (28-5-1993)⁶, η οποία ως δικονομικού χαρακτήρα δεν εφαρμόζόταν αναδρομικά (ΑΠ2207/2007 ΕλλΔνη 2009, 1682).

Πράγματι, ο κοινός νομοθέτης μπορεί όχι μόνο να περιορίσει αλλά και να αποκλείσει εντελώς την άσκηση ενδίκων μέσων, ενώ η πρόσβαση στα ένδικα μέσα δεν κατοχυρώνεται ούτε από το Σύνταγμα, ούτε από το άρθρο 6 της Διεθνούς Συμβάσεως της Ρώμης για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών αλλά ούτε και από το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η εγγύηση για παροχή έννομης προστασίας αφορά την ανεμπόδιστη πρόσβαση στο δικαστήριο⁷. Σαφώς ο νομοθετικός περιορισμός των ενδίκων μέσων ή ο αποκλεισμός τους δεν μπορεί να αφορά ένδικα μέσα τα οποία παραδεκτώς είχαν ασκηθεί διότι τότε υπάρχει αντίθεση με το άρθρο 20 του Συντ. και το άρθρο 6 II της ΕΣΔΑ. Όμως κατά πόσο μπορεί να γίνει δεκτή η κατάργηση δικαιώματος πολίτη ο οποίος πίστευε καθώς είχε πληροφορηθεί από τον νομικό του παραστάτη ότι μπορεί να ασκήσει το δικαίωμά του στη έφεση εντός προθεσμίας τριών ετών και αιφνιδίως με την ψήφιση νόμου να του στερείται άμεσα μια τέτοια δυνατότητα; Κάτι τέτοιο όμως θα οδηγούσε σε ανισότητες μεταξύ των διαδίκων χωρίς να τίθεται ζήτημα επιμέλειας από την πλευρά τους, ενώ προκύπτουν κίνδυνοι «ανασφάλειας δικαίου και διαψεύσεως της εύλογης εμπιστοσύνης των συναλλασσομένων»⁸ λόγω απώλειας προθεσμιών και δικαιωμάτων. Οι ρυθμίσεις του ΕισΝΚΠολΔ λειτούργησαν διαχρονικά θετικά υπέρ της δημιουργίας ασφάλειας δικαίου καθώς ο χρόνος δημοσίευσης της προσβαλλομένης αποφάσεως προσδιορίζει το δίκαιο που διέπει το παραδεκτό και εμπρόθεσμο των ενδίκων μέσων, όπως και το επιτρεπτό των προβαλλομένων λόγων, ενώ η διαδικασία άσκησης και συζήτησης ήταν ενιαία για όλα τα ένδικα μέσα. Ο διάδικος αισθανόταν ασφαλής γνωρίζοντας ποια απόφαση δικαιούται να προσβάλει αλλά και ποια παράπονα μπορούσε να εκθέσει στο δευτεροβάθμιο δικαστήριο, ενώ η διαδικασία άσκησης και συζήτησης ήταν μία για όλες τις εφέσεις και αναιρέσεις, έτσι

⁶ Μαργαρίτη Μ.& Μαργαρίτη Α., Ερμηνεία Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Τόμος II, Δίκαιο & Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας 2012, σ.953

⁷ Νίκας Ν. οπ σελ.727

⁸ Νίκας Ν. οπ σελ.733

ώστε να μην προκαλείται σύγχυση και δυσλειτουργία ακόμη στην καθημερινή δικαστηριακή πρακτική. Η ανωτέρω επιλογή επιλύει και το ζήτημα ως προς τις ανταγωγές, παρεμπόπτουσες αγωγές και κύριες παρεμβάσεις που θα ασκηθούν μετά την 1.1.2016 επί ήδη εκκρεμών υποθέσεων. Καθώς σχετική ρύθμιση δεν υπάρχει στις μεταβατικές διατάξεις του Ν. 4335/2015, για τις περιπτώσεις αυτές θα μπορούσε να υποστηριχθεί η εφαρμογή του κανόνα του άρθρου 12 ΕισΝΚΠολΔ. Στην πράξη όμως αυτό που θα συνέβαινε θα ήταν να εκδικάζονται εξ ορισμού συναφή δικόγραφα (αγωγή, ανταγωγή και κύρια παρέμβαση) κατά διαφορετική διαδικασία. Από τον συνδυασμό των μεταβατικών διατάξεων των παραγράφων 1 και 2 του 9 άρθρου 9 του ν.4335/2015 όπου αναφέρεται «1.Οι διατάξεις των άρθρων 237 και 238 εφαρμόζονται για τις κατατιθέμενες μετά την 1.1.2016 αγωγές. 2. Οι διατάξεις για τα ένδικα μέσα και τις ειδικές διαδικασίες των άρθρων 591-645 εφαρμόζονται για τα κατατιθέμενα από τις 1.1.2016 ένδικα μέσα και αγωγές», σε συνδυασμό με την παράγραφο 4 του ίδιου άρθρου «Κατά τα λοιπά, εφόσον δεν ορίζεται διαφορετικά σε επιμέρους διατάξεις, η ισχύς του νόμου αυτού αρχίζει από 1.1.2016» προκύπτει ότι για ήδη εκκρεμείς δίκες οι ανταγωγές, κύριες και πρόσθετες παρεμβάσεις εξακολουθούν να διέπονται από το προϊσχύσαν δίκαιο.

Συμπερασματικά, το παραδεκτό του ενδίκου μέσου της έφεσης, προς την καταχρηστική προθεσμία άσκησης της, θα κριθεί από τις διατυπώσεις που διαγράφονται από τον νόμο σύμφωνα, είτε με την διάταξη του αρ. 24παρ.2 ΕισΝΚΠολΔ κατά τον χρόνο δημοσίευσης της προσβαλλομένης απόφασης, είτε με την διάταξη του άρθρου 13 παρ.2 του ΕισΝΚΠολΔ.

Διαδικασία ενώπιον του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου

Μετά την αυτεπάγγελτη έρευνα του παραδεκτού της εφέσεως το εφετείο εισέρχεται στην εξέταση του βασίμου των λόγων εφέσεως (533 § 1 ΚΠολΔ). Το στάδιο αυτό είναι, ίσως, το κρισιμότερο της κατ' έφεση δίκης και τα δεδομένα που το συνθέτουν είναι αρκετά πολύπλοκα. Δύο θεμελιώδεις αρχές διέπουν την κατ' έφεση δίκη: Η πρώτη συνίσταται στο γεγονός ότι η δικαιοδοσία και η έρευνα του εφετείου περιορίζεται μόνο στα αιτήματα της πρωτοβάθμιας δίκης, σύμφωνα με τον κανόνα των δύο βαθμών δικαιοδοσίας (άρθρο 12 ΚΠολΔ), η δε δεύτερη περιέχεται στο ιδιαίτερης σπουδαιότητας άρθρο 522 ΚΠολΔ όπου «με την άσκηση της έφεσης η υπόθεση μεταβιβάζεται στο δευτεροβάθμιο δικαστήριο μέσα στα όρια που καθορίζονται από την έφεση και τους πρόσθετους λόγους» ενώ προβλέπει, περαιτέρω, ότι από όλο το πρωτοβάθμιο υλικό εισάγεται προς δευτεροβάθμια κρίση μόνο κατά το μέρος που προσέβαλε, κατά τρόπο συγκεκριμένο, ο εκκαλών. Η αρχή αυτή, γνωστή και ως μεταβιβαστικό αποτέλεσμα της έφεσης, αποτελεί ειδική

εκδήλωση των αρχών της συζητήσεως και διαθέσεως που καθιερώνεται στο άρθρο 106 και σημαίνει ότι το δευτεροβάθμιο δικαστήριο δεν έχει εξουσία να εξαφανίσει την προσβαλλομένη απόφαση παρά μόνο τις οριστικές διατάξεις τις οποίες προσέβαλε ο εκκαλών ήτοι η έκταση, δηλαδή, και το εύρος των κεφαλαίων της εκκαλουμένης, αλλά και των σφαλμάτων που καταλογίζονται σε αυτήν οριοθετούνται από την πρωτοβουλία του εκκαλούντος ενώ αν γίνει δεκτή η έφεση και εξαφανιστεί η εκκαλουμένη η επανεξέταση της ουσίας θα γίνει με βάση τα εκκληθέντα κεφάλαια⁹.

Με τον νόμο 2915/2001 επήλθε ριζική αναδιάρθρωση της πολιτικής δίκης στον πρώτο βαθμό με την καθιέρωση της προφορικής συζήτησης ως υποχρεωτικής και την ταυτόχρονη κατάργηση της προδικαστικής, την αλλαγή των χρονικών ορίων την κλήτευση των διαδίκων και της κατάθεσης προτάσεων, γεγονός που επέφερε αλλαγές και στην δευτεροβάθμια δίκη. Στις παρ.1 και 2 του άρθρου 524 καθιερώθηκε η προφορική συζήτηση στο εφετείο μόνο στην περίπτωση του 528 δηλαδή στην περίπτωση άσκησης έφεσης κατ'ερήμην απόφασης οπότε με την εξαφάνιση της απόφασης χωρίς έρευνα των λόγων έφεσης η υπόθεση αναδικάζεται και η συζήτηση γίνεται προφορικά καθώς εξετάζονται μάρτυρες, γίνεται παραπομπή στις διατάξεις που εφαρμόζονται στην κατ'έφεση δίκη ενώ ρυθμίζονται οι συνέπειες ερημοδικίας των διαδίκων. Η ερημοδικία του εκκαλούντος ως προς την έφεση έχει ως αποτέλεσμα την απόρριψη της έφεσης καθώς «σε περίπτωση ερημοδικίας του εκκαλούντος η έφεση απορρίπτεται» (άρθρο 524 παρ.3 εδ α ΚΠολΔ, όπως ίσχυε πριν την τροποποίησή του με το άρθρο 44 παρ.1 του ν.3994/2011) . Η διαχρονικού δικαίου διάταξη του άρθρου 22 του ν. 2915/2001 στην πρώτη μεν παράγραφο της ορίζει ότι οι διατάξεις του νόμου αυτού εφαρμόζονται και στις εκκρεμείς υποθέσεις, των οποίων η πρώτη συζήτηση έχει προσδιορισθεί να γίνει μετά την έναρξη ισχύος των διατάξεων του κεφαλαίου Α', ενώ με τη δεύτερη παράγραφο ορίζει ότι στις υποθέσεις των οποίων η πρώτη συζήτηση έχει προσδιορισθεί να γίνει στο χρονικό διάστημα μεταξύ δημοσίευσης του νόμου και έναρξης ισχύος του Α' κεφαλαίου αυτού, καθώς και στις λοιπές εκκρεμείς κατά την έναρξη ισχύος του ίδιου κεφαλαίου δίκης, εφαρμόζονται οι διατάξεις που ίσχυαν ως τώρα. Εκ τούτων συνάγεται ότι οι διατάξεις του ν. 2915/2001 εφαρμόζονται μόνο στις υποθέσεις των οποίων η πρώτη συζήτηση είχε προσδιορισθεί να γίνει μετά την 1-1-2002. Αντίθετα, σε όλες τις άλλες υποθέσεις, ήτοι εκείνες των οποίων η πρώτη συζήτηση είχε προσδιορισθεί να γίνει στο χρονικό διάστημα μεταξύ δημοσίευσης του νόμου και έναρξης ισχύος του Α' κεφαλαίου αυτού, δηλαδή από 29-5-2001 έως την 1-1-2002, καθώς και στις "λοιπές εκκρεμείς" υποθέσεις, τουτέστιν εκείνες που (σύμφωνα με τις αιτιολογικές εκθέσεις

⁹ Νίκας Ν. οπ σελ.811

των ν. 2915 και 2943/2001) συζητήθηκαν πριν τη δημοσίευση του ν. 2915/2001 και δεν είχε εκδοθεί τελεσίδικη απόφαση μέχρι την 1-1-2002, εφαρμόζονται οι διατάξεις που ίσχυαν ως τότε (ΑΠ1047/2015). Ακολούθως οι διατάξεις των άρθρων 271, 272 παρ.2 και 3, 524 παρ.3 του ΚΠολΔ εφαρμόζονται, όπως ισχύουν μετά την αντικατάστασή τους με το νόμο 3994/2011 και σύμφωνα με τη μεταβατικού δικαίου διάταξη του άρθρου 72 παρ.2,4 και αυτή του άρθρου 77 του ανωτέρω νόμου, σε συνδυασμό με τις διατάξεις των άρθρων 12 και 24 του ΕισΝΚΠολΔ, για τις εφέσεις που έχουν ασκηθεί, ήτοι έχουν κατατεθεί στη Γραμματεία του πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 495 παρ.1 ΚΠολΔ μετά την έναρξη ισχύος του ανωτέρω νόμου την 19-7-2011.

Υπό το πρίσμα των ρυθμίσεων του προϊσχύσαντος δικονομικού δικαίου, η προφορική συζήτηση εκτείνεται και στην δευτεροβάθμια δίκη αλλά περιορισμένα και συγκεκριμένα μόνο στην περίπτωση του άρθρου 528, δηλαδή κατά την συζήτηση έφεσης κατά ερήμην απόφασεως, όπου με την εξαφάνιση της απόφασης χωρίς έρευνα των λόγων έφεσης και την αναδίκαση της υπόθεσης από το εφετείο η συζήτηση ενώπιον του γίνεται προφορικά, δηλαδή εξετάζονται μάρτυρες ενώπιόν του. Η ερμηδικία του εκκαλούντος ως προς την έφεση και του εφεσίβλητου ως προς την αντέφεση, εξακολουθούν, να επιφέρουν τις ίδιες συνέπειες, ήτοι την απόρριψη της έφεσης και αντέφεσης ως ανυποστήρικτης. Ακολούθως, μετά τις αλλαγές που επήλθαν με το νόμο 3994/2011, η απόρριψη της έφεσης ένεκα ερμηδικίας του εκκαλούντος γίνεται κατ'ουσίαν και όχι κατά του τύπου, διότι παρόλο που στην πραγματικότητα οι λόγοι της έφεσης δεν εξετάζονται ως προς το παραδεκτό και την βασιμότητα τους θεωρείται κατά πλάσμα του νόμου ότι είναι αβάσιμοι και ως εκ τούτου απορριπτέοι. Κατά μια άποψη που ακολουθείται ορισμένες συνθέσεις ενοχικού του Εφετείου Αθηνών, η έρευνα των προϋποθέσεων του παραδεκτού της έφεσης προηγείται και στην περίπτωση αυτή, έτσι ώστε όταν η έφεση είναι απαράδεκτη (π.χ. λόγω εκπροθέσμου ή μη καταθέσεως παραβόλου), σε περίπτωση ερμηδικίας του εκκαλούντος, να απορρίπτεται ως απαράδεκτη και όχι ως ανυποστήρικτη (ΕφΑθ 2651/2011 ΕλλΔνη 2013.1076, ΕφΑθ 2726/2012 αδημ.).

Με τον πρόσφατο ν.4335/2015 η διαδικασία ενώπιον του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου διαφοροποιείται αισθητά σε σχέση με εκείνη των πρωτοβάθμιων δικαστηρίων, καθώς επιχειρήθηκε μια αναδιοργάνωση της πρωτόδικης δίκης που σαφώς θα επηρεάσει και την διαδικασία της έκκλητης δίκης. Η σύγκλιση της δευτεροβάθμιας δίκης προς την πρωτοβάθμια μέσω της παραπομπής του άρθρου 524 παρ.1 στις διατάξεις που αφορούν την συζήτηση στο ακροατήριο (233-236, 237, 240-267), στην ερμηδικία (271-281) κλπ ορίζοντας ότι στη διαδικασία της δευτεροβάθμιας δίκης εφαρμόζονται οι διατάξεις των άρθρων 227, 233 έως 236, 237

παρ. 8 έως 11, 240 έως 312, 591 παράγραφος 1 εδάφιο α` έως γ` και 591 παράγραφος 4. Με το ισχύον δικονομικό δίκαιο πλέον, ανεξαρτήτως της διαδικασίας με την οποία συζητήθηκε μια υπόθεση στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο, που στην περίπτωση της τακτικής διαδικασίας είναι άκρως τυπική, ακόμη κι αν αυτή δικάστηκε από το ειρηνοδικείο ή το μονομελές πρωτοδικείο, η διαδικασία στο δευτεροβάθμιο δικαστήριο, καταστρώνεται ουσιαστικά κατά το γενικό πρότυπο της διαδικασίας που ακολουθείται στις ειδικές διαδικασίες. Οι προτάσεις κατατίθενται σε κάθε περίπτωση (είτε η έφεση στρέφεται κατά ερήμην απόφασης, είτε κατά αποφάσεως που εκδόθηκε αντιμωλία), ενώπιον του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου το αργότερο έως την έναρξη της συζήτησεως, η δε κατάθεση της προσθήκης έως τη δωδεκάτη ώρα της τρίτης ημέρας πριν από τη συζήτηση. Η έγκαιρη κατάθεση προτάσεων αποτελεί την αναγκαία έγγραφη προδικασία, γεγονός που ερευνάται αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο. Αν η πρωτοβάθμια δίκη διεξήχθη αντιμωλία των διαδίκων, δεν λαμβάνει χώρα προφορική συζήτηση στο δευτεροβάθμιο δικαστήριο¹⁰ και ούτε διεξαγωγή αποδείξεων με μάρτυρες ακόμα και εάν συντρέχουν οι προϋποθέσεις του άρθρου 529. Αν το δευτεροβάθμιο δικαστήριο εντοπίσει κενά στην αποδεικτική διαδικασία μπορεί να καταφύγει στην εφαρμογή του άρθρου 254 ΚΠολΔ και να διατάξει την επανάληψη της συζήτησης. Τίθεται συνεπώς το ερώτημα ποιο δίκαιο θα εφαρμοστεί ενόψει της αρχής της άμεσης εφαρμογής των νέων δικονομικών διατάξεων που ισχύει και στο πλαίσιο της δίκης των ενδίκων μέσων¹¹;

Καταρχήν, ζήτημα δημιουργείται με την ερημοδικία του εκκαλούντος καθώς με το προϊσχύον δίκαιο εάν εκδόθηκε απόφαση ερήμην του εκκαλούντος στον πρώτο βαθμό δικαιοδοσίας από πολυμελές πρωτοδικείο που δίκασε κατά την τακτική διαδικασία, στον δεύτερο βαθμό ακολουθείτο ο ίδιος τρόπος εκδίκασης της διαφοράς και θα έπρεπε και ενώπιον του εφετείου να προκατατεθούν προτάσεις είκοσι ημέρες πριν τη δικάσιμο και εφαρμόζονταν όλες οι διατάξεις του προϊσχύσαντος άρθρου 270 (παλαιό άρθ. 524 παρ. 2). Με το ισχύον νέο σύστημα ανεξαρτήτως της διαδικασίας που ακολουθήθηκε στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο, το δευτεροβάθμιο δικαστήριο, θα εξαφανίσει υποχρεωτικώς την εκκαλουμένη λόγω της ερημοδικίας του εκκαλούντος στον πρώτο βαθμό, και θα συζητήσει την υπόθεση κατά το πρότυπο των ειδικών διαδικασιών, όπως προαναφέρθηκε (άρθρο 528 ΚΠολΔ).

Ποιες διατάξεις θα εφαρμοστούν στις εφέσεις που έχουν κατατεθεί πριν την 1-1-2016 και ποιες σε αυτές που κατατέθηκαν μετά την 1-1-2016 αλλά αφορούν αγωγές που κατατέθηκαν πριν από την ανωτέρω ημεροχρονολογία; Και σ' αυτή την

¹⁰ Οπότε επιτρέπεται η παράσταση των διαδίκων με δήλωση (βλ. Νίκας Ν. οπ σελ.826). Αντίθετα Β. Βαθρακοκόιλης 2015, Η ΕΦΕΣΗ, σελ.448.

¹¹ Νίκας Ν. οπ σελ.734

περίπτωση είναι προβληματική η διατύπωση της μεταβατικής διάταξης της παραγράφου 1 του άρθρου 9 του ν. 4335/2015 «Οι διατάξεις για τα ένδικα μέσα και τις ειδικές διαδικασίες των άρθρων 591-645 εφαρμόζονται για τα κατατιθέμενα από τις 1.1.2016 ένδικα μέσα και αγωγές.» Επίσης η διάταξη του άρθρου 25 παρ.3 του ΕισΝΚΠολΔ όπου «Οι διατάξεις των άρθρων 506 έως 510, 524 έως 537, 548 έως 551, 568 έως 582 ΚΠολΔ εφαρμόζονται και στα ένδικα μέσα που είχαν ασκηθεί πριν από την εισαγωγή του», που ρυθμίζει το δικονομικό πλαίσιο των ενδίκων μέσων κατά τη συζήτηση των ενδίκων μέσων, είτε ασκήθηκαν πριν ή μετά τη θέση σε ισχύ του Κώδικα και ανεξαρτήτως του χρόνου δημοσίευσης της προσβαλλομένης, θέτει περαιτέρω ζητήματα εφαρμογής (βλ. ΑΠ973/1996 ΕλλΔνη1997,1787, όπου επιτρέπεται η άσκηση μόνο αιτιολογημένης ανακοπή ερημοδικίας επί ερήμην απόφασης που δημοσιεύθηκε και πριν την δημοσίευση του ν.2145/1993) . Επίσης από την διάταξη του άρθρου 12 του ΕισΝΚΠολΔ, σε συνδυασμό με αυτή του άρθρου 24 παρ.1 εδ.β΄ του ΕισΝ, καθιερώνεται βασική δικονομική αρχή σύμφωνα με την οποία ο μεταγενέστερος δικονομικός κανόνας εφαρμόζεται σε κάθε εκκρεμή δίκη καταλαμβάνοντας το ατέλεστο μέρος αυτής (ΕΑ 7020/2001,ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ), ήτοι οι διαδικαστικές πράξεις γενικότερα ρυθμίζονται από το δίκαιο, το οποίο ισχύει κατά το χρόνο της ενέργειάς τους.

Με τον προγενέστερο ν.3994/2011, κατά την τροποποίηση των διατάξεων που αφορούσαν την έφεση στη μεταβατική διάταξη του άρθρου 72 παρ.4 είχε προβλεφθεί ότι το παραδεκτό των ενδίκων μέσων, το επιτρεπτό των προβαλλόμενων λόγων και ο χρόνος της άσκησης τους κρίνονται σύμφωνα με το νόμο που ισχύει κατά το χρόνο που δημοσιεύεται η απόφαση, ενώ για τα ένδικα μέσα που είχαν ασκηθεί πριν από την έναρξη ισχύος του παρόντος νόμου εφαρμόζονται οι διατάξεις της παραγράφου 2 ήτοι στις δίκες που κατά την εισαγωγή του παρόντος νόμου είναι εκκρεμείς στον πρώτο βαθμό, οι διαδικαστικές πράξεις ρυθμίζονται από τις διατάξεις του, όσες όμως είχαν ενεργηθεί πριν από την εισαγωγή του ρυθμίζονται από το προγενέστερο δίκαιο. Δηλαδή ο νομοθέτης ακολούθησε και εδώ το ήδη επιτυχημένο μεταβατικό πλαίσιο του ΕισΝΚΠολΔ ικανοποιώντας την ανάγκη διασφάλισης του δικαιώματος δικαστικής προστασίας.

Η λύση θα μπορούσε να δοθεί εκ της γραμματικής διατυπώσεως της ανωτέρω μεταβατικής διατάξεως της παραγράφου 1 του άρθρου 9 του ν.4335/2015 και να υποστηριχθεί ότι ο νομοθέτης αναφέρεται σε ένδικα μέσα επί αγωγών που ασκήθηκαν πριν την 1-1-2016. Και τούτο διότι δεν θα έχει νόημα αγωγές που κατατέθηκαν πριν από την ανωτέρω ημεροχρονολογία να δικάζονται με το προϊσχύον δικονομικό σύστημα ενώ κατά την εκδίκαση της υπόθεσης στο εφετείο ενόψει του ότι η έφεση θα έχει ασκηθεί μετά την ισχύ του νέου νόμου, να εκδικάζεται

πλέον με το νέο σύστημα. Συνεπώς, ο διάδικος θα έχει δικαίωμα το πρώτο να ασκήσει κύρια παρέμβαση και στο δευτεροβάθμιο δικαστήριο, κάτι που με τις νέες διατάξεις έχει καταργηθεί. Εξάλλου, η βασική δικονομική αρχή διαχρονικού δικαίου του άρθρου 12 του ΕισΝ περί της άμεσης εφαρμογής του νέου δικονομικού δικαίου κάμπτεται όταν τούτο επιβάλλεται από την ανάγκη προστασίας της ασφάλειας δικαίου και της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης καθώς και των κατοχυρωμένων συνταγματικών δικαιωμάτων. Συνεπώς δεν είναι δυνατό οι διάδικοι να στερηθούν λόγω της νομοθετικής μεταβολής δικονομικά δικαιώματα ή αποδεικτικά μέσα στα οποία απέβλεπαν¹². Η σκέψη αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι δεν περιέχεται στον ν.4335/2015 ειδική μεταβατική διάταξη σχετικά με τον περιορισμό τους. Εξάλλου και στο παρελθόν έχει αποτελέσει επιλογή του δικονομικού νομοθέτη, με τη θέσπιση ρητής μεταβατικής διάταξης, ότι οι εκκρεμείς δίκες θα διέπονται μέχρι την ολοκλήρωσή τους από το προηγούμενο δίκαιο, όπως στην περίπτωση του άρθρου 24 παρ.2 του ν.1478/1984, σύμφωνα με την οποία υποθέσεις που έχουν συζητηθεί μέχρι την έναρξη ισχύος του νόμου αυτού εξακολουθούν να δικάζονται έως την έκδοση αμετάκλητης απόφασης κατά το προ της τροποποίησης δίκαιο¹³. Η επιλογή αυτή κρίνεται αναγκαία στην περίπτωση νομοθετήματος που επιφέρει σοβαρές δομικές μεταβολές, οπότε η διατήρηση του παλαιού δικαίου κρίνεται αναγκαία προκειμένου να αποφευχθεί η διάσπαση της συνοχής των επιμέρους διαδικαστικών πράξεων που συναποτελούν τη δίκη και η πρόκληση αβεβαιότητας και ανασφάλειας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με τις διαχρονικού δικαίου διατάξεις των άρθρων 24§1 και 2, 13§2 και 25§1 ΕισΝΚΠολΔ ρυθμιζόταν ζητήματα επί του παραδεκτού των ενδίκων μέσων, το επιτρεπτό των προβαλλομένων λόγων και η προθεσμία άσκησης τους σύμφωνα με τον νόμο που ίσχυε κατά το χρόνο δημοσίευσης της απόφασης, ενώ με τη διάταξη του άρθρου 25§3 ΕισΝΚΠολΔ η διαδικασία κατά τη συζήτηση των ενδίκων μέσων,

¹² ΜΑΡΚΟΥΛΑΚΗΣ Μ. «Λήψη ένορκης βεβαίωσης στο πλαίσιο δίκης ήδη εκκρεμούς την 1.1.2016. Σκέψεις δικονομικού διαχρονικού δικαίου με αφορμή την Μον.Πρωτ. Αθ. 1106/2016», ΕΕΡΓΔ 2016, 635 αλλά και ΕφΛαρ. 11/2017 σύμφωνα με την οποία «κατά δικονομική αρχή που συνάγεται από τα άρθρα 20, 22 του ΕισΝΚΠολΔ το παραδεκτό των αποδεικτικών μέσων κρίνεται από τον ισχύοντα νόμο κατά το χρόνο που έλαβε χώρα το προς απόδειξη γεγονός, εκτός εάν ο ρυθμίζων το δίκαιο των αποδείξεων νόμος περιέχει αντίθετη ρύθμιση. Η ανωτέρω αρχή αποσκοπεί στο να μη στερηθούν οι ενδιαφερόμενοι μεταγενεστέρως αποδεικτικού μέσου επιτρεπομένου κατά το χρόνο συστάσεως της σχέσεως... Η παραπάνω διάταξη του άρθρου 422 του ΚΠολΔ, ισχύει από 1/1/2016 κατ' άρθρο 1, άρθρο ένατο παρ.4 του Ν.4335/2015. Εντεύθεν παρέπεται ότι, ελλείψει σχετικής μεταβατικής διατάξεως, στις εκκρεμείς υποθέσεις υπάρχει ο περιορισμός των τριών ενόρκων βεβαιώσεων συνολικά, όταν η έννομη σχέση γεννήθηκε προ της ισχύος του ανωτέρου νόμου...»

¹³ Ματθίας Στ. οπ, σσ 980-981

είτε ασκήθηκαν πριν ή μετά τη θέση σε ισχύ του Κώδικα και ανεξαρτήτως του χρόνου δημοσίευσης της προσβαλλομένης. Επίσης η τεολογική ερμηνεία της μεταβατικής διάταξης της παραγράφου 1 του άρθρου 9 του ν. 4335/2015 «Οι διατάξεις για τα ένδικα μέσα και τις ειδικές διαδικασίες των άρθρων 591-645 εφαρμόζονται για τα κατατιθέμενα από τις 1.1.2016 ένδικα μέσα και αγωγές», με τον τρόπο που προεκτέθηκε συντελεί στην εγκαθίδρυση αισθήματος εμπιστοσύνης του πολίτη και άρσης οποιασδήποτε ανασφάλειας δικαίου. Για να ξεπεραστούν οι προβληματισμοί που αναπτύχθηκαν και οι πιθανές δυσλειτουργίες στην καθημερινή δικαστηριακή πρακτική, οι ανωτέρω διατάξεις μπορούν και μετά τις αλλαγές του ν.4335/2015 να αποτελέσουν πολύτιμο εργαλείο για τον δικαστή αλλά και τον νομικό παραστάτη προκειμένου να αποφευχθούν αδικίες και προβληματισμοί που θα πλήξουν την επιθυμητή ασφάλεια δικαίου λόγω της συνύπαρξης διαφορετικών κανόνων εκδίκασης, αναλόγως του χρόνου κατάθεσης του ενδίκου μέσου (πριν ή μετά την 01.01.2016).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Απαλαγάκη Χ. 2016, *Συστηματική Παρουσίαση των Βασικών Τροποποιήσεων του ΚΠολΔ από το Ν.4335/2015*, Νομική Βιβλιοθήκη
- Βαθρακοκοίλης Β. 2015, *Η ΕΦΕΣΗ*, Δίκαιο & Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας
- Γιαννόπουλος Π. «Οι ειδικές διαδικασίες του ΚΠολΔ μετά τον ν. 4335/2015» Ε.Πολ.Δ.2015
- Κιουπτσίδου- Στρατουδάκη Ε. 2016, «Η έφεση μετά τον ν. 4335/2015», ΕΣΔι, Σεμινάριο επιμόρφωσης δικαστικών λειτουργών της 23ης-24ης Ιουνίου 2016
- Κ.Κεραμέυς 2004, *Ένδικα Μέσα*, β' έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε.
- Μαργαρίτη Μ.& Μαργαρίτη Α. 2012, *Ερμηνεία Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας*, Τόμος ΙΙ, Δίκαιο & Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλα
- Μαρκουλάκης Μ. «Λήψη ένορκης βεβαίωσης στο πλαίσιο δίκης ήδη εκκρεμούς την 1.1.2016. Σκέψεις δικονομικού διαχρονικού δικαίου με αφορμή την Μον.Πρωτ. Αθ. 1106/2016», ΕΕΡΓΔ 2016, 635
- Ματθία Στ. «Οι πρόσφατες δικονομικές τροποποιήσεις (ν. 2145/1993)», ΕΛΛΔνη 1993, 975-987.
- Νίκας Ν. 2016, *Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας*, β' έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη

